

Второй вывод заключается в том, что макроэкономическая политика должна сопровождаться идеологическим подкреплением. Несмотря на то, что экономическая наука (как, впрочем, и любая другая) выполняет идеологическую функцию [5], этого недостаточно для того, чтобы выводы этой науки оказывали реальное влияние на поведение частных агентов.

Задача науки – явить людям истину, задача идеологии – побудить этих людей поверить в нее. Это принципиально другая проблема, с которой не под силу справиться науке. В ее распоряжении просто нет инструментов, при помощи которых она смогла бы решить задачу подобного рода. Поэтому научно обоснованная макрополитика должна дополняться своевременными и точными идеологическими решениями. Именно это идеологическое сопровождение обеспечивает определенное воздействие на логику экономического выбора частных агентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Витт У. Экономическая теория и экономическая история — эволюционный пересмотр// Terra ecomomicus: сборник статей российских и зарубежных экономистов начала XXI века. – М.: Наука-Спектр, 2008. – С. 61–78.
2. David P. A. Path-dependence and predictability in dynamical systems with local network externalities: A paradigm for historical economics// Foray D.G., Free-man C. (eds.). Technology and the Wealth of Nations. L.: Pinter, 1993. – P. 208–231.
3. Современные очертания институциональной экономики/ Под ред. Р. М. Нижегородцева. Гомель: ЦИИР, 2009.
4. Сухарев О. С. Институциональная экономика: теория и политика. – М.: Наука, 2008.
5. Нижегородцев Р. М. Социальные функции научного знания: социофилософский синтез и проблемы причинности// Философия хозяйства. 2006. – № 3. – С. 16–25.

УДК 330.101.4:330.117

Савицька Н. Л.

ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДИНИ ЯК СУБ'ЄКТА СУЧАСНОГО ГОСПОДАРЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

У статті окреслено особливості нової методології дослідження людини як суб'єкта господарського розвитку в умовах становлення економіки знань. Акцентовано на принципі холистичного персоналізму та інституціональній архітектоніці, які визначають цілісність структур сучасного господарського розвитку.

Ключові слова: методологія дослідження, людина, суб'єкт, господарський розвиток

Рис.: 1. Бібл.: 5.

Савицька Наталія Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Email: nls2010@rambler.ru

УДК 330.101.4:330.117

Савицкая Н. Л.

К ВОПРОСУ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА КАК СУБЪЕКТА СОВРЕМЕННОГО ХОЗЯЙСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

В статье очерчены отдельные особенности новой методологии исследования человека как субъекта хозяйственного развития в условиях становления экономики знаний. Сделан акцент на принципе холистического персонализма и институциональной архитектонике, которые определяют целостность структур современного хозяйственного развития.

Ключевые слова: методология исследования, человек, субъект, хозяйственное развитие

Рис.: 1. Библ.: 5.

Савицкая Наталья Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Email: nls2010@rambler.ru

UDC 330.101.4:330.117

Savitskaya N. L.

ON THE METHODOLOGY OF THE STUDY OF MAN AS THE SUBJECT OF MODERN ECONOMIC DEVELOPMENT

The paper outlines the specific features of the new methodology of the study of man as the subject of economic development in the conditions of becoming a knowledge economy. Emphasis on the principle of holistic personalism and institutional architectonics that define integrity of the structures of modern economic development.

Keywords: methodology of the study, man, subject, economic development

Рис.: 1. Bibl.: 5.

Savitskaya Nataliya L. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: nls2010@rambler.ru

Вступ. На початку XXI століття відбулися фундаментальні трансформації соціально-економічного життя, обумовлені емпіричними та гносеологічними змінами якості та векторів господарського розвитку. У розвинених країнах оформилися риси зародження постіндустріального суспільства та відповідної економіки знань, провідна роль становлення яких пов'язана із новим змістом суб'єктного впливу людини на розвиток господарства. Поширення глобалізаційних процесів, новітні зміни в продуктивних силах, динамізм суспільних відносин та інституціональних змін актуалізують оновлення методології дослідження людини як суб'єкта сучасного господарського розвитку.

Сучасна парадигма господарського розвитку вибудовується навколо постнекласичної науки, відмінною рисою якої є суб'єктність нової наукової раціональності і стан сингулярності, коли зовнішній розвиток призупинився, перейшовши у внутрішній, тобто біологічний розвиток людини досяг свого піку, тому основним напрямком став ментальний розвиток. Джерела такого розвитку криються у свідомості людини, розвиненні її внутрішнього потенціалу, що доводить значущість суб'єктного впливу на господарську діяльність, яку можна представити процесами цілепокладання та цілевиконання.

Методологія економіки знань тільки формується, але вже зараз зрозуміло, що революційне багатство сучасного суспільства полягає в багатстві людської особистості, отже розвиток економіки підпорядковується розвитку людини. Такий поворотний пункт у господарській діяльності вимагає оновлення методології дослідження ролі людини в зародженні економіці. Мова йде про процес олюднення не тільки економічної діяльності, але й науки, економічної в тому числі, відродження її гуманістичних начал, закладених великими мислителями, вченими-гуманістами.

У сучасній економічній теорії можна виділити декілька напрямів, які намагаються вирішити цю проблему на методологічних платформах: творчого марксизму (О. Бузгалін, А. Колганов); економічної соціології (В. Радаєв, Р. Ривкіна, Т. Заславська, О. Неверов); філософії господарства (Ю. Осипов, Л. Тутов, М. Шулевський, В. Ільїн, В. Базилевич, М. Кім, Г. Задорожний, О. Субетто та інші); інституціональної теорії (В. Геєць, А. Гриценко, В. Соболев, О. Яременко, В. Тарасевич, Р. Клейнер, М. Курбатова, О. Іншаков та інші).

Не дивлячись на вагомість одержаних результатів у межах кожного напрямку, методологічні суперечності не дозволяють пояснити процеси взаємозв'язку нано-засад людської поведінки та маро-результатів господарського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загострення суперечностей у системі «людина – природа», поширення глобалізації (як становлення глобального господарства), а також глобальність суспільно-економічних відносин (як мережових зв'язків, і взаємозумовленості, взаємозалежності господарського розвитку) складають емпіричні передумови становлення нової методології. Динаміка сучасного господарського розвитку визначається конвергенцією індустріальних і постіндустріальних тенденцій, з домінуючим впливом знань, інформації, творчос-

ті людини як суб'єкта господарської діяльності на перебіг суспільного відтворення. Це визначає постринкові трансформації; вкорінення інформаційно-мережових структур в традиційному матеріальному виробництві, що сприяє, з одного боку, підвищенню його ефективності і розширенню простору глобо-економіки, а з іншого – створенню матеріально-технічної бази відтворення основного ядра нової економіки – креатосфери, тобто сфери духовного, інтелектуального і соціального відтворення людського потенціалу. Зазначені тенденції проявляються у формуванні економіки знань, яка може вважатися прообразом постіндустріальної економіки, її особливість полягає в тому, що головний ресурс – знання, на відміну від всіх інших ресурсів, не має вичерпності й, поглинаючись в споживанні, забезпечує зростання суспільної цінності. Крім того, знання є ресурсом, невіддільним від людини, що виводить її в центр глобальної перспективи господарського розвитку.

У новій економіці засоби та мета розвитку взаємно поглинаються, людина, виступаючи як безпосередній носій інформації та знань, як основний виробничий ресурс і провідна форма багатства, реалізує себе не тільки як суб'єкт, але й як безпосередній об'єкт і результат виробничого процесу. Слід зазначити, що однією з причин кризи економічної науки є фрагментарне уявлення людини як ресурсу нарощування прибутку, як капіталомісткого активу, в той час коли виклики сучасного соціально-економічного розвитку вимагають цілісного погляду на людину як єдності засоби та мету розвитку.

Сутність такого оновлення, на наш погляд, полягає у розвитку методології персоналізму. Методологічною основою господарського поведінки людини в нових умовах, на нашу думку, може стати холистичний персоналізм як синтез принципів холізму і персоналізму. Відомий принцип холізму в умовах становлення економіки знань отримує нове звучання, пов'язане з визнанням неповторності і максимальної цінності особистості, творчого начала людини цілісної в господарській діяльності, а не з абстрактними образами *Homo economicus*, *Homo sociologicus*, *Homo institutus*.

Відомий принцип індивідуалізму стверджує пріоритет свободи і неповторності окремої людини, з цієї позиції людина як суб'єкт господарської діяльності є завжди індивідуально-емпіричним суб'єктом, а її свобода – передумовою розвитку творчості. Методологічний індивідуалізм в економічній трактуванні акцентує увагу на утилітарному егоїстичному інтересі, що заперечується постринковими тенденціями в економіці знань, і абсолютизує інструментальний раціоналізм (як розрахунок вигод та втрат з метою досягнення власного інтересу), які дуже складно піддаються оцінці в креативній економіці. Методологічний індивідуалізм в соціоекономічному та інституціональному трактуванні підносить принцип переслідування особистого інтересу. У методології цих напрямів економічної теорії коригуються передумови повної раціональності на обмежену її форму, включається в аналіз ірраціональність, опортунізм поведінки, зміна переваг (цінностей) і обмежень (економічних, інформаційних, морально-етичних та соціально-правових).

Погоджуючись в цілому з провідним значенням активності та відповідальності людини у розвитку економіки та суспільства, слід відзначити обмеженість потенціалу методологічного індивідуалізму в аналізі господарського розвитку умовах становлення глобальної економіки знань, пов'язану з посиленням процесів сумісно-розділеної діяльності, домінуванням індивідуальної за формою, але загальної за змістом творчо-інтелектуальної праці, та виробництва інформаційно-мережних продуктів. Методологічний індивідуалізм адекватно описує стаціонарні мікро-економічні процеси, споживчий вибір в умовах обмеженості ресурсів та незмінності інституційного середовища, проте для макрорівня потребує суттєвого коригування, на що звернув увагу ще Дж. М. Кейнс.

Людина в господарських відносинах завжди відображає конкретно-історичний час і простір свого існування, отже вона є відображенням соціуму, в якому постає суб'єктом суспільства – людиною соціалізованою, яка виконує роль, санкціоновану суспільством. Поряд з обмеженнями суспільними нормами і правилами, господарська поведінка людини визначається впливом організаційної культури, механізмом координації економічної діяльності, ідеологією, суб'єктивною обґрунтованістю дій, обізнаністю, навичками, традиціями господарювання, інституціональними змінами. Взаємообумовленість розвитку людини, суспільства і економіки, яка полягає в холистичних (цілісних) зв'язках індивідуального та соціального, соціального і духовного, об'єкта і суб'єкта актуалізує принцип холистичного персоналізму в становленні нового суб'єкта розвитку.

Взаємозв'язок людини та суспільства проявляється у взаємному впливі в напрямку від людини до суспільства, що представлено цілевиконанням, яке проявляється в олюдненні середовища життєдіяльності, і зворотним рухом від суспільства до людини – її соціалізацією, яка формує цілепокладання. Саме в цілісній людині як суб'єкті розвитку сконцентрована можливість керованої самоорганізації, оскільки вона має необхідний рівень гнучкості і внутрішньої пластичності в створенні відносин з феноменами зовнішнього і внутрішнього світу.

Принцип суб'єктності господарського розвитку визначає пріоритетну роль людини, наділеної активною творчо-перетворювальною енергією, основи соціального буття і власного саморозвитку та рушійної сили господарського розвитку, який можна трактувати наступним чином. Як процес розгортання/синтезу синкретичної потреби-здатності людини до творчого чи руйнівного оновлення буття та свідомості, що супроводжується зростанням всезагальності зв'язків суб'єктно-об'єктної взаємодії, формуванням відповідних структур та суб'єктів розвитку макроекономічної системи, які забезпечують розвиток особистісного потенціалу та якість життя людини. Схематично процеси господарського розвитку подані на рис. 1.

На рис. 1. подані три рівні ієрархічної вертикалі дослідження категорії розвитку, що дозволяють побудувати цілісну концепцію господарського розвитку, яка ґрунтується на антропо-культурно-історичній парадигмі розвитку суспільства М. Чешкова [1, с. 78].

Ядром розвитку виступає потреба-здатність до творчості як синкретична властивість амбівалентної природи людини, що полягає у одночасному самостворенні та самознищенні, тобто прояву нерозділеного позитивного і негативного; суб'єктного та об'єктного, свідомого та підсвідомого в людині. На другому рівні потреба-здатність розчленовується та перетворюється у творення «другої природи» людини – культури в широкому значенні. У лоні культури суб'єкт розвитку об'єктивується, тобто розвиток представляється як єдність уже розділених двох іпостасей: потреби і здатності (можливості). Розвиток як потреба виступає основою базисних цінностей, культурних універсалій, які спрямовані на досягнення фундаментальних цілей: життя, блага, свобода.

Розвиток як здатність – конкретизує втілення базисних цінностей у досягнення поставлених цілей через реалізацію інструментальних цілей: матеріальне забезпечення життя; різноманіття виробництва матеріальних і духовних благ; свобода особистості. Вичленення потреби і здатності формує структури господарського розвитку, так, релігія, мораль, право, ідеологія, освіта, наука – духовне виробництво, які є основою свободи, інтелектуального, духовно-творчого, людського потенціалу особистості та суспільства, а також організації та ефективності економічного виробництва, що забезпечують матеріальний добробут.

На другому рівні, зображеному на рис. 1, відбувається конкретизація суб'єкта господарського розвитку, що передбачає його диференціацію на персоналізований (множинне ціле) та інституціоналізований суб'єкт (цілісне множинне). У перебігу господарського розвитку відбувається нарощення різноманітності ролей та функцій суб'єктів, ускладнення структури розвитку і особливо «структурного порядку для досягнення цілей розвитку. Структуризація у більш вузькому значенні означає, що складається певний інваріант (генокод або генотип розвитку). У становленні і розгортанні розвитку як «здатності» вирішальну роль грає становлення суб'єкта, але у міру артикуляції процесу розвитку і його структуризації виникають і обернені зв'язки між структурою (і особливо її інваріантом) і суб'єктом так, що структура розвитку задає і визначає, хоч і рухливі рамки діяльності суб'єкта, підтримує неперервність та спадковість процесу» [2, с. 138].

На третьому рівні абстрактного аналізу господарського розвитку конкретизується якість варіативності форм та просторово-часові конфігурації типів розвитку. За параметрами цього співвідношення можна виділити такі історичні типи розвитку: природний, коли вирішальну роль грає природне середовище, а розвиток як соціальний процес не виокремлений із нього; соціоцентричний – вирішальну роль в якому грає соціальний розвиток, пригнічуючи природне середовище; ноосферний, тобто гармонічний, збалансований соціальний та природний розвиток.

Виходячи із сучасного розуміння господарського розвитку та умов становлення глобальної економіки знань зростає взаємообумовленість розвитку людини, суспільства та економіки, яка полягає у холистичних (цілісних) зв'язках індивідуального і соціального, соціального і духо-

вного, об'єкту і суб'єкту розвитку – людської особистості. У характеристиці особистості виявляються холархічні або універсумні взаємозв'язки між людиною, економікою, суспільством і природою. Динаміка її розвитку визначає динаміку розвитку господарства і суспільства, що характеризує прояви тенденції його інтегральності. Такий погляд дозволяє уявити людину в господарстві як холістичну особистість, яка у своїй діяльності поєднує принципи свободи волі, продиктовані власними інтересами (включаючи максимізацію прибутку і прагнення до самореалізації); деонтологію вибору, детермінованого громадськими і соціально-економічними інститутами (включаючи морально-етичні, правові імперативи), а також постійно адаптується до умов соціально-економічного середовища.

Людина як ядро господарства – цілісна особистість, вона виступає одночасно суб'єктом конкретної праці, суб'єктом виробництва і споживання, суб'єктом суспільних відносин та суб'єктом творчості і культури, який здійснює двоїстий вибір: цінностей-цілей та цілей-засобів. Вибір мети, пріоритетів, засобів розглядається як ціннісно-цільовий щодо використання ресурсів та інструментальний – забезпечення економічного зростання, реалізація цілей. В основі діяльності людини цілісної лежить змістовна раціональність, яка відображає амбівалентність поведінки людини, що визначається внутрішніми ціннісними імперативами та зовнішнім тиском оточуючого середовища. Саме наявність специфічних культурних цінностей становить перешкоду процесам модернізації та імплантації інститутів.

Становлення глобо-системної цілісності сучасного соціально-економічного розвитку супроводжується

формування відповідної інституціональної архітектури суб'єкта господарювання як ієрархічної структурно-функціональної взаємодії суб'єктів різного рівня, в якій вони взаємно доповнюють один одного, залишаючись відносно самостійними в процесі суспільного відтворення. Реалізація означеного принципу здійснюється через структуру суб'єкта розвитку, що передбачає його диференціацію на персоналізованого суб'єкта; сукупність індивідів, які утворюють множинне ціле – домогосподарство або групу (об'єднання індивідів за інтересами, що виключають владні відносини між ними), а також інституційний суб'єкт – цілісне множинне, що являє собою фірму (організацію) або державу. Цілісність суб'єкта обумовлюється єдністю персоналізованої (множинного цілого) та інституціоналізованої (цілісного множинного) поведінки людини, що проявляється в одночасному впливі творчої потенції індивіда та колективної або синергійної, холістичної енергії структури розвитку. У взаємодії інституційних суб'єктів втілюється організація господарського розвитку як спонтанного чи керованого процесу.

Одним із перспективних методологічних конструктів стає архітектура, предметом якої виступають «загальні закономірності побудови цілісних систем» [3, с. 9]. Її застосування до аналізу суб'єктного впливу на перебіг господарського розвитку дозволяє простежити закономірності свідомого впливу та об'єктивно сформованих особливостей структуризації суб'єкта розвитку. Господарський розвиток забезпечується, серед іншого, злагодженою поведінкою суб'єктів господарства, які можуть бути представлені як персоналізований суб'єкт – множинне ціле (соціуми, групи)

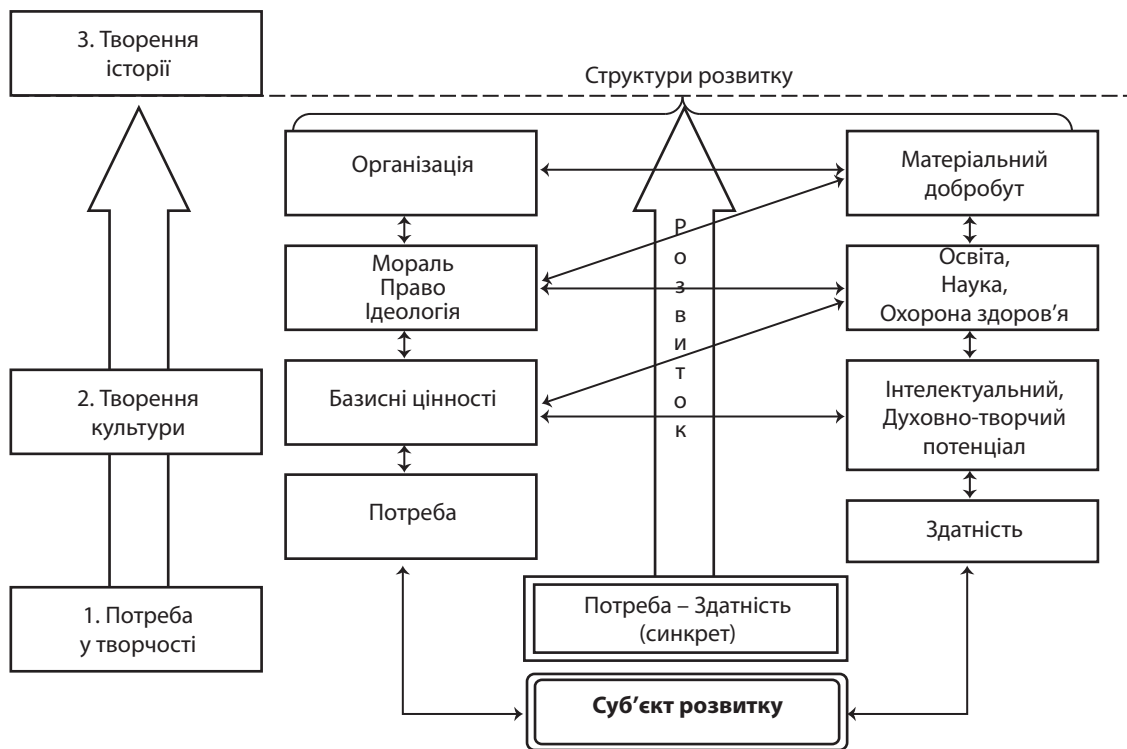

Рис. 1. Модель господарського розвитку

або інституційний суб'єкт – цілісне множинне (домогосподарства, фірми, держава, наддержавні утворення).

Одним із завдань архітекtonіки є прояснення співвідношення поведінки різних рівнів суб'єктів і особливостей їх взаємодії. Автори монографії «Інституціональна архітекtonіка і динаміка економічних перетворень» наголошують на руйнівному впливі процесів глобалізації та високої інституціональної динаміки, яка їх супроводжує, на поведінку людини, що виявляється у деформації механізму накопичення та засвоєння новими поколіннями історичного досвіду, суспільно напрацьованих правил та традицій, способів соціалізації та є наслідком патології інституціональних способів «олюднення, соціалізації індивідів у процесі їх суспільної життєдіяльності та виховання» [3, с. 22].

Архітекtonіка відбиває цілісність структури суб'єктів господарського розвитку, правил і норм поведінки людини, які забезпечують позитивну динаміку розвитку суспільства. Людина (персона) як неподільне ціле, виступає вихідною клітинкою будь-якої організаційної структури, або іншими словами – інституціонального суб'єкту. Вплив інститутів завжди спрямований на людину, а зміни у її поведінці призводять до змін в організаціях (тобто групах, фірмах, державі тощо). Поряд з цим, організаційна структура, що впорядковує суб'єкт-суб'єктні відносини, продукуючи норми поведінки, спрямовує її, підпорядковує діяльність людини певній стратегії, колективним цілям. Процес досягнення цілей організації перетворює ці інституційні суб'єкти у агентів інституційних змін.

У економіці знань, наприклад, значно посилюється «суб'єкт – суб'єктні» взаємозв'язки, оскільки наука, яка є основою відповідного способу виробництва, будується на колективних взаємодіях. Трансфер технологій, технопарки, що становлять остов виробництва та поширення науково-технічних знань, засновані на кооперативних засадах здійснення діяльності.

Економічні актори стають інституціональними суб'єктами лише в процесі активної економічної діяльності та підпорядкованості інституціональній структурі. Якщо витрати ефективної поведінки або поведінки слідування нормам і правилам значно вищі, ніж витрати опортуністичної поведінки, то така інституційна структура сприятиме непродуктивній діяльності та «зсуву мотивації» (за означенням В. Дементьєва [4, с. 170–171]).

Знання, досвід, інтелектуальний капітал при високій швидкості інституційних змін, як і їх непродуманості, логічній необґрунтованості (коли відсутня доцільність і адекватність), втрачають значення фактора виробництва та конкурентної переваги, вони знецінюються. Підсумком є конкурентний вигреш найслабшого суб'єкта, який здавалося б, свідомо повинен був програти при такій забезпеченості даним фактором. Даний ефект узгоджений з ефектом гіперселекції, відомим в еволюційній економіці, але забезпечений якраз параметрами самих інституційних змін. Висока швидкість змін в економіці – реорганізацій, модернізацій, введення нових правил, норм, законів безпосередньо є

антиінноваційним чинником її розвитку, оскільки створює умову непередбачуваного вигрешу для суб'єкта [5].

Результативність функціонування інституціональної системи визначається характером соціально-економічних практик різних груп населення, їх спрямованістю, ефективністю та соціальною прийнятністю. Архітекtonіка суб'єкта дозволяє описати цілісні взаємозв'язки між різнорівневими суб'єктами та їх поведінку під впливом інституціонального середовища.

Висновки. У постіндустріальній економіці, де зростає роль знань, науки, інтелектуальної власності, культури і суспільної свідомості, вихідною клітинкою господарського розвитку стає людина як суб'єкт цілісного господарства (економіки і суспільства). За таких умов господарський розвиток являє собою процес розгортання/синтезу синкретичної потреби-здатності людини до творчого чи руйнівного оновлення буття та свідомості, що супроводжується зростанням всезагальності зв'язків суб'єктно-об'єктної взаємодії, формуванням відповідних структур та суб'єктів, які забезпечують позитивну соціально-економічну динаміку нарощення особистісного потенціалу та якості життя людини.

Основним методологічним принципом сучасного господарського розвитку виступає холістичний персоналізм, який є результатом свободи, ініціативи особистості, її творчого потенціалу, що розкривається на реалізується завдяки сприятливому соціально-економічному та інституціональному середовищам. Цілісність структур господарського розвитку описується інституціональною архітекtonікою суб'єктів, що являє собою ієрархічну структурно-функціональною взаємодією суб'єктів різного рівня, в якій вони взаємно доповнюють один одного у вирішенні завдань суспільного відтворення, залишаючись відносно самостійними.

Одержані результати становлять підґрунтя для подальших досліджень прямих та обернених зв'язків суб'єктного впливу на перебіг господарського розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чешков М. Развитие: философская идея и конкретные исследования / М. Чешков // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 8. – С. 70–81.
2. Чешков М. Идея развития: необходимость и возможность интерпретации / М. Чешков // Общественные науки и современность. – 2004. – № 5. – С. 130–139.
3. Институциональная архитекtonіка и динамика экономических преобразований : монография [под ред. д. э. н. А. А. Гриценко]. – Харьков: Изд-во Форт, 2008. – 928 с.
4. Дементьєв В. В. Власть: экономический анализ. Основы экономической теории власти: монография / В. В. Дементьєв. – Донецк: Каштан, 2003. – 200 с.
5. Сухарев О. С. Эволюционная макроэкономика: институциональные изменения, благосостояние, поведение агентов и рост / О. С. Сухарев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.inecon.org/docs/suharev.